

Andrzej Czyżewski¹

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Piotr Kulyk²

Uniwersytet Zielonogórski

Zmiany w otoczeniu makroekonomicznym rolnictwa w krajach Mercosur w długim okresie (1995-2011)

Long-term changes in the macroeconomic environment in Mercosur's countries (1995-2011)

Synopsis. Celem artykułu jest przedstawienie zmian zachodzących w polityce gospodarczej i uwarunkowaniach makroekonomicznych państw poddanych procesowi integracji gospodarczej. Ocena została przeprowadzona w odniesieniu do regionalnego ugrupowania Mercosur i obejmowała 17. lat (1995-2011). Wskazano na istniejące różnice między krajami ugrupowania a także pokazano, iż mamy do czynienia ze zbieżnością dotyczącą warunków makroekonomicznych, co pozwoliło uzyskać podobne efekty w rolnictwie aczkolwiek w różnej skali. Warunki makroekonomiczne powodowały asymetryczność dostosowań rolnictwa w badanych krajach.

Słowa kluczowe: polityka rolna, polityka gospodarcza, integracja, makroekonomiczne uwarunkowania, ugrupowania integracyjne, dostosowania rynkowe, Mercosur

Abstract. The aim of the article was to present changes affecting economic policy and macroeconomics conditions of states. We took into account the establishment of the integrative group by the combined countries. The evaluation looks at Mercosur and covers 17 years, 1995-2011. Differences between countries was shown, and we also dealt with convergence of macroeconomic conditions, which allowed the attainment of similar effects in agriculture, though on a different scale. Macroeconomic conditions caused the one-sidedness of agriculture in examined countries.

Key words: agricultural policy, economic policy, integration, macroeconomic condition, integrative formations, market adaptations, Mercosur

Wprowadzenie

Procesy integracji gospodarczej tak powszechne w trakcie globalizacji kształtują nową przestrzeń dla prowadzenia polityki rolnej i rozwoju rolnictwa. Zmieniają warunki alokacji zasobów nie tylko między krajami, ale także w ujęciu międzysektorowym. Prowadząc ocenę zachodzących przemian w trakcie procesu integracji ekonomicznej badanych państw należy zwrócić uwagę na zbieżności i różnice w dostosowaniach rolnictwa do warunków makroekonomicznych. Działanie w grupie państw nie tylko kształtuje warunki dla zwiększenia intensywności wymiany handlowej, ale też oznacza zwiększenie interakcji między krajami, których rezultaty mogą być niejednakowe dla poszczególnych krajów tworzących ugrupowanie integracyjne. Można zastanowić się zatem czy w wyniku

¹ Prof. zw. dr hab. Andrzej Czyżewski, e-mail: kmigz@ue.poznan.pl

² Dr inż. Piotr Kulyk, e-mail: piotrkulyk@wp.pl

integracji następuje synchronizacja a może nawet unifikacja warunków makroekonomicznych dla ich działalności. Oznaczać to może jednak dostosowanie do określonego wzorca w danej strukturze. Korzyści nie będą jednak takie same dla dostosowujących się krajów. Różny stopień współpracy między krajami znacznie utrudnia ewaluację takiego procesu i jego efektów, dlatego często są one prowadzone oddzielnie dla każdego ugrupowania. Celem opracowania jest więc przedstawienie zmian zachodzących w otoczeniu makroekonomicznym i dostosowaniach rolnictwa w państwach tworzących ugrupowanie integracyjne Mercosur. Pozytywna weryfikacja nie oznacza jednak automatycznie uznania wpływu procesu integracji na rolnictwo w badanym ugrupowaniu. Nie mniej jest istotną przesłanką dla takiego wniosku. Podział treści artykułu jest ściśle podporządkowany temu celowi. Badany jest długi okres 1995-2011 (siedemnaście lat) w podziale na trzyletnie okresy (ostatni dwa lata). Zbieżność zmian badana jest za pomocą odchyłeń standardowych oraz dynamiki wartości średnich. Porównania dotyczą początkowych i końcowych okresów (sześć- i trzyletnich) w badanym zakresie czasu (por. tab. 3).

Zmiany podstawowych wskaźników makroekonomicznych w krajach Mercosur w badanym okresie

Analizie poddano ugrupowanie Mercosur (hiszp. Mercado Comun del Sur), które tworzyły w latach 1995-2011 cztery państwa: Argentyna, Brazylia, Paragwaj i Urugwaj (nie uwzględniono nowych członków ze względu na krótki okres ich udziału w tym ugrupowaniu). Zgodnie z protokołem podpisanym w Ouro Preto od 1. stycznia 1995 r. powołano unię celną. Jednak sam proces jej wprowadzania napotykał liczne bariery i został rozciągnięty w czasie. Ocenę zachodzących przekształceń dokonano zarówno na podstawie kierunków zmian wyróżnionych wskaźników, ale przede wszystkim ewaluacji odchyłeń poszczególnych krajów od wielkości ważonego trendu dla wybranych wskaźników (tab. 1-3). Wagi czynników określono na podstawie udziału populacji każdego z państw w łącznej populacji ugrupowania Mercosur. Następnie wyznaczono odchylenia poprzez obliczenie współczynników zmienności (tab. 3).

Uwzględnienie dodatkowej płaszczyzny, jaką tworzą ugrupowania integracyjne, powoduje, iż przekształcenia rolnictwa nie są jedynie uzależnione od poziomu rozwoju i sytuacji ekonomicznej danego państwa, ale także od warunków funkcjonowania innych państw wchodzących w skład ugrupowania. Zwiększenie interakcji między krajami a także bezpośrednie stanowanie warunków prowadzenia polityki gospodarczej powoduje zmiany w przekształceniach rolnictwa i polityce rolnej w krajach członkowskich. Przeprowadzone rozważania dotyczą państw rozwijających się. Podważany jest często sam sens ekonomiczny tworzenia takich struktur gospodarczych [Oziewicz 2002]. Nie zawsze bowiem widoczne są bezpośrednie, korzystne dla członków ugrupowania efekty takiej integracji. Regionalny charakter ugrupowania nie musi sprzyjać intensywności wymiany handlowej między jej członkami. W przypadku, gdy są to kraje rozwijające się może stanowić to poważną trudność dla efektów integracji. Zbliżony poziom rozwoju gospodarczego państw tworzących ugrupowanie nie musi sprzyjać zwiększeniu korzyści z procesu integracji. Taka sytuacja jest obserwowana w odniesieniu do Mercosur (dochód narodowy brutto per capita w 2011 r. wyniósł dla Argentyny 13 670USD a dla Paragwaju 5 990USD – wielkości wyznaczone w PPP [www.worldbank/database.org], pobrano

10.03.2013]. W krajach członkowskich występuje niski udział eksportu poszczególnych państw we wzajemnej wymianie handlowej (w 2011 r. dla Brazylii wymiana ta stanowiła 11,1% eksportu a dla Argentyny 25,2% - [The Word 2011]). Nie został bowiem wykształcony handel międzygałęziowy a państwa raczej konkurują między sobą niż uzupełniają ofertę rynkową. Potwierdzeniem są liczne spory pomiędzy krajami Mercosur, które utrudniają proces integracji. Warto jednak także zwrócić uwagę, iż jednym z głównych celów utworzenia tej wspólnoty była koordynacja polityki makroekonomicznej i sektorowej (w tym rolnej) [Białowąs 2006, s. 110].

Dotychczasowe badania oceniające efekty integracji gospodarczej ze względu na wyniki wymiany handlowej produktami ogółem między krajami tworzącymi ugrupowanie Mercosur nie dają jednoznacznych wyników. Niektórzy badacze wskazują, iż integracja przyniosła zwiększenie wymiany handlowej jej członkom [Cheng, Tsai 2008, Knadogan 2008, Frankel 1997], natomiast z innych badań płyną odmienne wnioski [Krueger 2000, Soloaga i Winters 1999]. Sama integracja z założenia winna przyczynić się do zwiększenia intensywności wymiany handlowej wewnątrz ugrupowania, co wynikać ma z korzystniejszego podziału zasobów oraz poprawy pozycji konkurencyjnej w stosunku do innych państw spoza wspólnoty. Rozważając dotychczasowe wyniki badań można jednak zauważyć wiele rozbieżności. Wymienione opracowania odnoszą się do efektów jakie wystąpiły w wymianie handlowej między krajami Mercosur. Szersze ujęcie mierzące stopień integracji, w którym bierze się pod uwagę: wzajemną dystrybucję produktów, przepływ kapitału rzeczowego oraz kapitału ludzkiego, wskazuje na relatywnie niski aczkolwiek szybko rosnący stopień zintegrowania ugrupowania Mercosur [Bowen, Munandar, Viaene 2010, s. 404]. Jeżeli integrację przedstawimy za pomocą zmian zachodzących w czterech wymiarach: gospodarczym, politycznym, społecznym i technologicznym to również można wskazać na szybko rosnący stopień integracji rozważanego ugrupowania [Park, Estrada 2010]. Zatem można przychylić się do tezy, iż efekty integracji ujawniają się pełniej w wielokryterialnej ocenie dłuższego okresu.

Zwraca się także uwagę na rolę, jaką poszczególne państwa pełnią w ugrupowaniach integracyjnych. Saitone i Sexton [2007, s. 286-305] określają to mianem nowego regionalizmu, przypisując kluczowe znaczenie dużym krajom, które wiążą wokół siebie wiele małych i średnich państw. W większości ugrupowań integracyjnych mamy do czynienia z istnieniem jednego lub kilku dużych państw, stanowiących główne jądro integracyjne danego ugrupowania. Tym samym koncentracja występuje wokół określonego państwa lub ewentualnie grupy państw, pełniących funkcję integratora w danym ugrupowaniu regionalnym, wpływając na kierunki dostosowań w pozostałych krajach, wchodzących stopniowo w skład tych struktur. Tak rozumiana integracja z założenia przyjmuje charakter asymetryczny, a jej efekty są powolne, zawłaszcza na początku procesu tworzenia wspólnoty.

W opracowaniu przedstawiono zmiany zachodzące w warunkach makroekonomicznych w poszczególnych krajach. Wskazano na kierunki dostosowań, poszukując odpowiedzi czy zachodziła zbieżność w tym obszarze. Odniesiono się także do zmian w efektach rolnictwa w państwach tworzących ugrupowanie Mercosur. Poszukując wyjaśnienia wskazanych wątpliwości co do korzystnych efektów integracji warto zwrócić uwagę na kilka istotnych zjawisk. Zbliżony poziom rozwoju gospodarczego i stosowanie zróżnicowanych mechanizmów ochrony rynku wewnętrznego przez państwa ugrupowania Mercosur były powodem licznych sporów spowalniających proces integracji. W przedstawionej grupie państw można wskazać na wiele podobieństw w zakresie kształtowania warunków

makroekonomicznych (tab. 1). Przede wszystkim uniwersalnym zjawiskiem była wysoka niestabilność ścieżki wzrostu gospodarczego w rozważanym okresie. Znaczne wahania stopy wzrostu gospodarczego przyjmowały okresowo charakter klasycznej recesji o ujemnej stopie zmian PKB. Świadczy to o słabości polityki gospodarczej. Warto zauważyć znaczną niestabilność ekonomiczną i polityczną państw członkowskich, czego przykładem był kryzysy gospodarcze, które dotknęły Argentynę (1995 r.) i Brazylię (1999 r.) czy zawieszenie w prawach członka Paragwaju w 2012 r. Czynnikiem sprzyjającym niestabilności ugrupowania są także znaczne różnice w liczbie ludności poszczególnych krajów.

Przejawem niestabilności były relatywnie wysokie stopy inflacji występujące szczególnie na początku lat 90. XX w. w [www.wordbank.org]: Argentynie (średnia roczna stopa inflacji (CPI) z lat 1990-1993 631%), Brazylii (15655), Paragwaju (23,55) czy Urugwaju (84,25%). Wielkości te udało się w tych krajach obniżyć, jednak poziom stóp inflacji nadal był podwyższony (tab. 1). W rozważanych krajach przyjęto liberalną ścieżkę reform [Corbo 2002, s. 11].

Tabela 1. Zmiany warunków makroekonomicznych w państwach grupy Mercosur w latach 1995-2011

Table 1. Changes of macroeconomic terms for Mercosur's states in years 1995-2011

Wyszczególnienie	1995-1997	1998-2000	2001-2003	2004-2006	2007-2009	2010-2011
Argentyna						
Stopa bezrobocia (w %)	16,97	13,97	17,43	11,10	8,30	7,45
Wzrost gospodarczy (w %)	3,60	-0,11	-2,16	8,89	5,42	9,02
Deficyt budżetowy (jako % PKB)	-2,07	-2,68	-2,53	-2,78	-2,18	-2,13
Stopa inflacji (CPI)	1,35	-0,39	12,75	8,32	7,90	10,12
Realna stopa procentowa (w %)*	11,52	11,87	17,71	-2,98	0,90	-3,45
Brazylia						
Stopa bezrobocia (w %)	6,83	9,32	9,37	8,87	7,83	6,07
Wzrost gospodarczy (w %)	3,31	1,53	1,71	4,28	3,65	5,13
Deficyt budżetowy (jako % PKB)	-2,50	-3,26	-4,85	-1,04	-2,19	-2,41
Stopa inflacji (CPI)	29,56	5,03	10,00	5,88	4,74	5,84
Realna stopa procentowa (w %)*	56,91	64,28	46,30	43,47	35,54	31,93
Paragwaj						
Stopa bezrobocia (w %)	4,35	6,50	8,73	6,63	5,90	5,65
Wzrost gospodarczy (w %)	2,95	-1,42	1,95	3,78	2,91	9,55
Deficyt budżetowy (jako % PKB)	-0,60	-2,32	-1,60	0,96	1,23	1,23
Stopa inflacji (CPI)	10,05	9,10	10,67	6,91	6,96	6,45
Realna stopa procentowa (w %)*	19,00	17,43	25,02	19,86	17,53	17,68
Urugwaj						
Stopa bezrobocia (w %)	11,17	11,63	16,33	11,97	8,03	6,40
Wzrost gospodarczy (w %)	4,23	0,22	-3,59	5,52	5,38	7,30
Deficyt budżetowy (jako % PKB)	-1,21	-2,35	-4,21	-1,62	-1,33	-0,75
Stopa inflacji (CPI)	30,14	7,08	12,57	6,75	7,68	7,40
Realna stopa procentowa (w %)*	38,36	40,75	57,34	9,24	4,26	3,14

Uwagi. Średnie arytmetyczne trzyletnie. *Nominalna stopa procentowa kredytów skorygowana za pośrednictwem deflatora PKB.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.wordbank.org, www.imf.org, pobrano 12.04.2013

W konsekwencji jednym z głównych celów polityki gospodarczej w tych państwach stało się obniżenie stopy inflacji. Było to realizowane na różne sposoby m.in. przez

ustanowienie kotwicy kursu walutowego (Argentyna), restrykcyjnej polityki monetarnej i wymiany waluty krajowej (Brazylia), czy oszczędnościom i znacznemu ograniczeniu deficytu budżetowego a nawet uzyskaniu trwałej nadwyżki budżetowej (Paragwaj). Efektem tych działań była relatywnie wysoka realna stopa procentowa, szczególnie w tych krajach, w których udało się obniżyć stopę inflacji (Brazylia, Paragwaj, Urugwaj). Oznaczało to równocześnie zwiększenie kosztów pozyskania środków zewnętrznych zarówno dla prywatnych podmiotów gospodarczych jak również państwa za pośrednictwem utrzymywania deficytu budżetowego i prowadzenia aktywnej polityki gospodarczej. W efekcie państwa te utrzymywały średnią wartość deficytu budżetowego na poziomie poniżej 3%. Zmniejszyło się natomiast niebezpieczeństwo niekontrolowanego i gwałtownego rozwierania nożyc cenowych, co było obserwowane np. w Polsce w początkowych latach transformacji.

W przypadku poszczególnych krajów można też dostrzec wyraźne osobliwości stanowiące o specyfice zachodzących przekształceń utrudniających proces integracji gospodarczej. Relatywnie stabilną ścieżkę wzrostu gospodarczego odnotowano w przypadku Brazylii przy równocześnie wysokim poziomie realnych stóp procentowych, stanowiących ograniczenie dla wzrostu gospodarczego. Zapewniało to natomiast napływ kapitału zagranicznego. W przypadku Argentyny utrzymywano prorozwojową politykę monetarną powodującą wystąpienie ujemnych realnych stóp procentowych. Skutkiem ubocznym stał się ponowny wzrost stopy inflacji w tym kraju w latach 2007-2011 (tab. 1).

Rolnictwo w relacjach ogólnogospodarczych w krajach Mercosur w latach 1995-2011

W rozważanym okresie nastąpiła relatywnie szybka redukcja stawek celnych, w szczególności na produkty rolne (tab. 2). Mimo utworzenia unii celnej w 1995r. proces ujednoczenia stawek celnych był rozłożony w czasie. Na różnice w stawkach celnych wpływały także dysproporcje w strukturze wymiany handlowej (są to stawki celne ważone strukturą handlu każdego z państw – tab. 2), dlatego obszar ten nadal wykazywał różnicowanie między krajami. Proces redukcji stawek miał głównie wymiar globalny, gdyż dotyczył stawek związanych z wymianą handlową ze wszystkimi krajami. Zmniejszyło to zatem znaczenie faktu samej integracji dla wymiany handlowej w tej grupie produktów. Warto zauważyć, iż wskazana redukcja miała asymetryczny charakter. W znacznie większym stopniu obejmowała produkty rolne, niż pozostałe grupy produktów w ujęciu łącznym (np. w Paragwaju dysproporcje te zwiększyły się z 0,01pkt proc. w latach 1995-1997 do 4,15 pkt. proc. – tab. 2.). W konsekwencji mechanizm celny w większym stopniu chronił inne branże przed konkurencją zewnętrzną. Było to zgodne z wcześniej prowadzonymi badaniami w Ameryce Łacińskiej potwierdzającymi zjawisko deprecjonowania rolnictwa w stosunku do pozarolniczych segmentów gospodarki właśnie poprzez politykę handlową a także mechanizm podatkowy [Schiff, Valdes 1992].

Tabela 2. Zmiany w relacjach ogólnogospodarczych związanych z rolnictwem dla państw Mercosur w latach 1995-2011

Table 2. Changes of relation in agriculture for Mercosur's states in years 1995-2011

Wyszczególnienie	1995-1997	1998-2000	2001-2003	2004-2006	2007-2009	2010-2011
------------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

	Argentyna					
Średnia ważona stawka celna na towary podlegające wymianie handlowej (w %)	12,76	13,28	12,39	6,12	7,78	6,87
Średnia ważona stawka celna na produkty rolne (w %)	5,94	6,60	5,55	1,84	1,79	1,43
Eksport produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	3,66	1,98	1,57	1,43	1,11	1,25
Import produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	1,83	1,50	2,13	1,59	1,15	1,06
Zatrudnieni w rolnictwie jako odsetek łącznej liczby zatrudnionych w gospodarce (w %)	0,73	0,73	1,07	1,10	1,10	1,25
Wartość dodana na jednego pracującego w rolnictwie*	8317	9146	9316	10388	11346	6505
	Brazylia					
Średnia ważona stawka celna na towary podlegające wymianie handlowej (w %)	15,22	15,85	12,03	9,47	9,47	10,23
Średnia ważona stawka celna na produkty rolne (w %)	7,05	6,93	4,11	1,49	1,27	1,41
Eksport produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	4,16	4,33	4,17	3,84	3,69	3,73
Import produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	2,76	2,03	1,53	1,61	1,26	1,39
Zatrudnieni w rolnictwie jako odsetek łącznej liczby zatrudnionych w gospodarce (w %)	24,90	22,03	20,63	20,27	17,57	18,85
Wartość dodana na jednego pracującego w rolnictwie*	1986	2238	2721	3140	3746	4321
	Paragwaj					
Średnia ważona stawka celna na towary podlegające wymianie handlowej (w %)	8,82	9,28	11,76	6,14	4,17	5,18
Średnia ważona stawka celna na produkty rolne (w %)	8,81	9,67	7,63	1,48	0,91	1,03
Eksport produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	24,56	14,14	10,60	9,07	4,12	2,66
Import produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	0,21	0,39	0,97	0,71	0,53	0,61
Zatrudnieni w rolnictwie jako odsetek łącznej liczby zatrudnionych w gospodarce (w %)	33,95	30,33	32,90	32,30	28,50	26,60
Wartość dodana na jednego pracującego w rolnictwie*	1821	1794	1916	2048	2290	2747
	Urugwaj					
Średnia ważona stawka celna na towary podlegające wymianie handlowej (w %)	11,62	11,72	10,47	5,12	4,99	5,28
Średnia ważona stawka celna na produkty rolne (w %)	7,03	6,90	4,73	1,28	1,16	1,13

Eksport produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	14,42	9,16	11,51	8,00	8,49	-
Import produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	3,30	2,69	4,11	3,34	2,25	-
Zatrudnieni w rolnictwie jako odsetek łącznej liczby zatrudnionych w gospodarce (w %)	4,80	3,97	4,30	6,90	13,07	11,10
Wartość dodana na jednego pracującego w rolnictwie*	7147	7469	6945	8497	8366	8844

*Wartość dodana wyznaczona w USD przeliczona w stosunku do roku 2000, - brak danych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: www.worldbank.org, www.wto.database.org, www.fao.database.org, pobrano 12.04.2013

W rozważanym okresie zmniejszyło się znaczenie eksportu produktów rolnych w łącznej strukturze eksportu. Dotyczyło to przede wszystkim Argentyny, Paragwaju i Urugwaju. W krajach tych redukcja udziału eksportu produktów rolnych była znacznie szybsza niż udziału importu produktów rolnych w łącznej wymianie (tab. 2, w Paragwaju nastąpił nawet wzrost importu produktów rolnych w łącznej strukturze). Odmiennie dostosowania występowały w Brazylii, która wyraźnie korzystała w ujęciu globalnym na liberalizacji i utrzymywała stabilny poziom udziału produktów rolnych w strukturze eksportu. Badane kraje charakteryzowały się relatywnie wysokim udziałem zatrudnionych w rolnictwie w stosunku do zatrudnionych w innych obszarach gospodarki (wyjątek stanowiła Argentyna). Równocześnie obserwowano różnokierunkowe dostosowania w alokacji zasobów w trakcie funkcjonowania tych państw w ramach ugrupowania Mercosur. Wzrost tej relacji mimo odnotowanego wzrostu gospodarczego nastąpił w Argentynie oraz Urugwaju. W przypadku Argentyny rola zatrudnionych w rolnictwie była jednak niewielka w stosunku do zatrudnionych w całej gospodarce. Znaczne dysproporcje występowały także w odniesieniu do wartości dodanej przypadającej na jednego pracującego w rolnictwie. Największe jej wartości były charakterystyczne dla rolnictwa w Argentynie oraz Urugwaju. Szybki wzrost wartości dodanej na jednego pracującego w rolnictwie zaobserwowano przede wszystkim w odniesieniu do krajów, które w okresie bazowym charakteryzowały się niskim poziomem tej relacji, czyli w Brazylii oraz Paragwaju (tab. 2). Znamionuje to występowanie zjawiska konwergencji w tym obszarze w wyniku integracji regionalnej. Nadal jednak utrzymywały się znaczne różnice w wartości dodanej przypadającej na jednego zatrudnionego w rolnictwie.

Dostosowania relacji ogólnogospodarczych rolnictwa i jego makroekonomicznego otoczenia w krajach Mercosur w długim okresie

Rozpatrując zmiany zachodzące w rozważanych wielkościach (tab. 3) można zauważyć, iż zbliżenie pomiędzy analizowanymi krajami Mercosur występowało w odniesieniu do warunków makroekonomicznych obejmujących: stopę bezrobocia, stopę inflacji oraz tempo wzrostu gospodarczego. Redukcja dysproporcji objęła przede wszystkim zmiany w stopie inflacji i był wyrazem prowadzonej polityki antyinflacyjnej w poszczególnych krajach regionu. Równocześnie dały o sobie znać odmierności w zakresie stosowanych narzędzi i opcji w polityce gospodarczej, co doprowadziło do większego zróżnicowania w wielkości stóp procentowych oraz deficytu budżetowego. Stwierdzony wzrost

dysproporcji w stopach procentowych jest szczególnie istotny dla efektów procesu integracji, gdyż oznacza zróżnicowanie w kosztach jakie ponoszą podmioty gospodarcze, w tym także gospodarstwa rolne korzystające ze środków zewnętrznych. Prowadzi to do powstania istotnych różnic w kosztach finansowania transferów budżetowych kierowanych do rolnictwa a ponoszonych przez państwa członkowskie. Wprowadza zatem zróżnicowanie w możliwościach prowadzenia polityki rolnej. Czynnikiem łagodzącym jest zwiększenie stopy wzrostu gospodarczego zwiększającego zdolności finansowania transferów budżetowych oraz umiarkowany deficyt budżetowy w analizowanych krajach (poniżej 3%). Efekty integracji były także widoczne w wielkościach charakteryzujących przekształcenia zachodzące w rolnictwie (tab. 3). Zwiększenie rozbieżności nastąpiło jedynie w stosunku do średnioważonej stawki celnej na odnoszącej się jednak do ogółu produktów podlegających wymianie handlowej. Mimo różnokierunkowych zmian zachodzących w zakresie liczby zatrudnionych w rolnictwie oraz wartości dodanej na jednego pracującego w rolnictwie w poszczególnych krajach odnotowano zbliżenie.

Tabela 3. Charakterystyka zmian i zbieżności wyróżnionych wskaźników dla państw Mercosur w latach 1995-2011

Table 3. The characteristics of changes and convergences distinguished indicators for Mercosur's states in years 1995-2011

Wyszczególnienie	Odchylenie standardowe		Średnia z trzech pierwszych i ostatnich lat		Zmiany między badanymi średnimi (w proc.)
	1995-2001	2005-2011	1995-1997	2009-2011	
Stopa bezrobocia (w %)	2,8	0,9	8,5	7,1	-16,7
Wzrost gospodarczy (w %)	5,5	3,2	3,4	3,9	15,4
Stopa inflacji	5,2	2,0	24,3	6,1	-75,0
Realna stopa procentowa (w %)	6,9	7,8	48,0	26,7	-44,4
Deficyt budżetowy (jako % PKB)	2,3	2,5	-2,1	-2,5	19,5
Średnia ważona stawka celna na towary podlegające wymianie handlowej (w %)	1,8	2,1	14,6	9,6	-34,4
Średnia ważona stawka celna na produkty rolne (w %)	1,4	0,4	6,9	1,5	-78,5
Eksport produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	7,6	3,0	4,7	3,3	-30,2
Import produktów rolnych jako udział w eksporcie towarów podlegających wymianie handlowej (w %)	1,5	1,2	2,6	1,2	-51,1
Zatrudnieni w rolnictwie jako odsetek łącznej liczby zatrudnionych w gospodarce (w %)	6,6	5,2	20,4	15,6	-23,6
Wartość dodana na jednego pracującego w rolnictwie	120,3	113,0	3138	4760	51,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: jak w tabelach 1-2

Można zatem stwierdzić, iż proces integracji prowadził do zbliżenia w zakresie tych cech. Był on jednak rozciągnięty w czasie, co przyczyniało się do odmiennych ocen dla krótkich okresów analiz. Najszybsze zbliżenie było obserwowane w zakresie zmian w stawkach celnych oraz w zakresie znaczenia produktów rolnych w wymianie handlowej. Warto zauważyć, iż zmiany warunków makroekonomicznych w skali globalnej

wykazywały odmienny kierunek. Nastąpił bowiem spadek stóp wzrostu gospodarczego pomiędzy latami 1995-1997 i 2009-2011 z 3,26% do 1,56% i wzrost stóp bezrobocia (z 5,12% do 5,86%) [www.wordbank.org, pobrano 10.07.2013]. Równocześnie o ile w latach 2009-2012 stopy inflacji i stopy procentowe ponownie zaczęły wzrastać w większości rozważanych państw (tab. 1) to ich poziomy na rynku światowym utrzymywały się na relatywnie niskim poziomie (odpowiednio 4,12% i 2,22%) i nadal ulegały obniżeniu [www.wordbank.org, pobrano 10.07.2013].

Podsumowanie

Proces współpracy niewątpliwie zmienia warunki funkcjonowania państw tworzących ugrupowanie integracyjne. Sam w sobie zawiera jednak wiele niebezpieczeństw dla poszczególnych krajów ze względu na zróżnicowaną ich pozycję ekonomiczną i warunki makroekonomiczne. Można wskazać na postępujące efekty procesu dostosowań rolnictwa do warunków ekonomicznych w krajach badanego ugrupowania.

1. Następowало zbliżenie przede wszystkim w zakresie warunków makroekonomicznych. W konsekwencji sektor rolny w badanych krajach doświadczał podobnych przekształceń w tym obszarze. Stanowiło to istotną przesłankę dla pogłębienia procesu integracji w ramach ugrupowania Mercosur. Jest to ważny czynnik wykorzystania jej efektów. Duża zmienność warunków bazowych przesądzała jednak o wydłużeniu w czasie tych dostosowań, co w znacznym stopniu ograniczyło efekty, szczególnie pierwszych lat integracji.
2. Dysproporcje uwidoczniły się w narzędziach prowadzenia polityki gospodarczej, co ma swoje przełożenie na warunki funkcjonowania podmiotów gospodarczych w rolnictwie oraz jego finansowym wsparciu za pośrednictwem budżetu badanych państw. Brak synchronizacji w tym obszarze jest źródłem ograniczenia efektów dostosowań w obszarze rolnictwa, zwłaszcza, iż sektor ten został poddany silnej presji zewnętrznej ze względu na proces liberalizacji (m.in. na skutek redukcji ceł) i wzrost znaczenia warunków zewnętrznych w stopniu większym niż innych sektorach gospodarki.
3. Procesy dostosowawcze do warunków makroekonomicznych ujawniły się w znaczącym stopniu w sektorze rolnym. Nastąpiło wyraźne zbliżenie pomiędzy wieloma wskaźnikami charakteryzującymi przemianę zachodzącą w rolnictwie. Zjawiska te zachodziły mimo wyraźnych różnic w okresie bazowym, często przyjmując różnokierunkowe dostosowania (jak np. w zakresie udziału zatrudnionych w rolnictwie).
4. Przyjęty sposób pomiaru zbieżności i różnic oraz uzyskane na tej podstawie wyniki wskazują na istotną rolę krajów dominujących w ugrupowaniu Mercosur. Zastosowana metodyka dowodzi, iż zmiany rozważanych wskaźników są zdeterminowane znaczeniem poszczególnych krajów w ugrupowaniu (choćby ze względu na liczbę ludności tych państw). Kraje Mercosur podążały za kierunkiem przemian zachodzącym w państwach o najliczniejszej populacji.

Literatura

- Białowąs T. (2006): Rozwój handlu międzynarodowego po II wojnie światowej, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2006.
- Bowen H.P., Munandar H., Viaene J.-M. (2010): How integrated is the world economy?, *Review World Economics*, no. 146, s. 389–414.
- Cheng, I.H., Tsai, Y.Y., (2008): Estimating the staged effects of regional economic integration on trade volumes, *Applied Economics*, vol. 40, s. 383–393.
- Corbo V. (2002): Reformy gospodarcze w Ameryce Łacińskiej, Zeszyty PBR-CASE, nr 59a, Warszawa 2002.
- Frankel, J.A. (1997): *Regional Trading Blocs in the World Economic System*, Institute for International Economics, Washington.
- Kandogan, Y. (2008): Consistent Estimates of Regional Blocs' Trade Effects, *Review of International Economics*, vol. 16, iss. 2, s. 301-314.
- Krueger, A.O. (2000): Trade Creation and Trade Diversion under NAFTA. NBER Working Paper, no. 7429, National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Park D., Estrada M.A.R., (2010): A New Multi-Dimensional Framework for Analysing Regional Integration: Regional Integration Evaluation Methodology, *Malaysian Journal of Economic Studies*, vol. 47, no. 2, s. 107-121.
- Saitone, T.L., Sexton, R.J. (2007): Alpaca Lies? Speculative Bubbles in Agriculture: Why They Happen and How to Recognize Them, *Review of Agricultural Economics*, vol. 29, no. 2, s. 286-305.
- Schiff, M. Valdes, A., (1992): *The Political Economy of Agricultural Pricing Policy, Volume 4: A Synthesis of the Economics in Developing Countries*, Johns Hopkins University Press for the World Bank, Baltimore.
- Soloaga, I., Winters A.L. (1999): How Has Regionalism in the 1990s Affected Trade?, *World Bank Policy Research Working Paper*, no. 2156, Washington.
- The World Factbook (2012), CIA, dostęp 15.03.2013.
- www.stats.oecd.org/wbes/
- www.fao.org/database
- www.worldbank.org
- www.imf.org